

Anahtar Sözcükler
Rusça; Ses Bilgisi; Sesbilimi; Ünlü Daralması; Daralma;
Sesbilimsel Süreçler

Keywords
Russian; Phonology; Phonetics; Vowel Reduction;
Reduction; Phonetic Processes

RUSÇADA DARALMA SÜRECİ

REDUCTION PHENOMENON IN RUSSIAN

• Zulfıya Şahin

Doç. Dr. , Ankara Üniversitesi, Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
sahinz@ankara.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-6967-739X

Öz

Yabancı dil öğreniminde dilin sessel yapısına özgü sesletim becerilerinin edinimi büyük önem teşkil etmektedir, zira her dilin öğreniminin temel amacı olan iletişim ancak doğru sesletim sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Dilin sessel yapısı çatısı altında varlık gösteren sesbilimsel süreçler sesletimin doğal ve mutlak olgularıdır. En az çaba yasası (İng. Least effort law) temelinde gelişen sesbilimsel süreçlerin öğrenimi ve bu doğrultuda becerilerin edinimi yabancı dil kullanımının etkinliğini önemli ölçüde arttırmaktadır.

Yapılan çalışma çağdaş ölçünlü Rusçanın sessel yapısına özgün olan ve ünlüler dizgesinde varlığını gösteren daralma sürecini ayrıntılı bir biçimde betimlemektedir. Dillerde nadir görülen iki kademeli daralma Rusçanın en belirgin özelliklerindedir. Sürecin iki kademeli oluşu, hem konumsal hem birleşimsel bağlama göre değişkenlik göstermesi, tüm bunların yanı sıra sürecin yazılı dile yansımaması yabancı dil olarak Rusça öğreniminin en zor konulardan biri olmasına neden olmaktadır.

Sunulan çalışmada sürecin ayrıntılı incelemesini, daralmaya yönelik becerilerin edinimi için öneriler izlemektedir. Betimlemede temel alınan ağız, çağdaş ölçünlü Rusçanın temelini oluşturan Moskova ağızıdır. Sunulan veriler daralma sürecini Rus sesbilimsel geleneği çerçevesinde ele almaktadır.

Abstract

The acquisition of phonetic competence in the process of foreign language learning is very important, because communication, the main purpose of learning any language, can be achieved only through correct pronunciation. Phonological processes that exist in the phonetic systems of languages are natural and inevitable facts of pronunciation. The majority of phonetic processes are developed on the basis of the least effort law, and phonetic competence, reflecting these processes, significantly increases the effectiveness of foreign language usage.

This study is devoted to the vowel reduction phenomenon, one of the most specific characteristics of the Contemporary Russian. One of the most prominent features of vowel reduction in Russian is its two-stage process. The fact that the reduction is two-staged, various- in terms of positional and combinatorial context, and not reflected in the written language make this phenomenon a complex point in learning Russian as a foreign language.

The aim of this paper is to describe and systemize Russian vowel reduction phenomenon. Study also contains some suggestions on how to overcome problems in building phonetic competence of reduction. The reduction patterns described in the paper concern Contemporary Standard Russian, which is based on the Moscow Dialect. The reduction phenomenon is described within the framework of the Russian phonetic tradition.

Giriş

Boğumlanma sırasında ses yolunda meydana gelen daralma neticesinde seslerin akustik özelliklerinin değişmesi veya kaybedilmesi olarak bilinen *daralma* (Rus. редукция; İng. reduction) Rusçada ünlüler dizgesinin en belirgin özelliklerindedir. Rusçada seslerin zayıf konumlarında görünen daralmanın yönlü ve karmaşık olmanın yanı sıra iki kademeli oluşu bu sürecin öğrenimini ve bu yönde sessel becerilerin edinimini zorlaştırmaktadır. Rusçada ünlülerin daralması hem konumsal (Rus. позиционный; İng. positional) hem birleşimsel (Rus. комбинаторный; İng. combinational) bir süreçtir, başka bir deyişle, daralma hem ünlünün sözcükteki konumuna hem de ünlünün çevresinde bulunan diğer sesbirimlerine bağlı olan bir süreçtir. Bunun yanı sıra daralma, sesbilimsel bir olgu olarak kendi çatısı altında nitel ve nicel olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Yapılan çalışma Rusçada görünen daralma sürecini ayrıntılı bir biçimde betimleyerek konuyu dizgeleştirmeyi amaç edinmiş mütevazı bir deneme olup, daralma sürecini Rus sesbilimsel geleneği çerçevesinde ele almaktadır.

Ünlülerin Zayıf ve Güçlü Konumları

Rusçada ünlülerin arasında görünen daralma ünlülerin güçlü veya zayıf konumlarıyla ilişkilidir, zayıf veya güçlü konum ise sözcük vurgusuyla ve vurgunun doğasıyla doğrudan ilişkilidir. Sözcük vurgusunun doğası dile özgü bir olgu olarak dilden dile farklılık gösterebilmekte ve vurgunun temel amacı olan sözcüksel ve bürünsel bir bütünlük üç temel yöntemle yapılabilmektedir: sesletim gücüyle, sesletim süresiyle ve ses tellerinin titreşim sıklığıyla, yani ton değişikliğiyle (Karaağaç 843; Bondarko, Verbitskaya ve Gordina 119). Bu yöntemler Rus sesbilimsel geleneğinde sırasıyla *dinamik* (Rus. динамичное (ударение); İng. dynamic (stress)), *nicel* (Rus. квантитативное (ударение); İng. quantitative (stress)) ve *melodik* (Rus. мелодическое (ударение); İng. tonic stress) olarak adlandırılmaktadır (Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 103). Dillerde sözcük vurgusunda tek bir yöntem kullanılabildiği gibi, aynı anda birden fazla yöntem de kullanılabilmektedir. Öyle ki Rusçadaki sözcük vurgusu hem dinamik hem nicel özelliklere sahiptir (Matuseviç 226; Bondarko, Verbitskaya ve Gordina 121; Knyazev ve Pojaritskaya 144; Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 103). Başka bir deyişle, Rusçada vurgulanan seslemin ünlüsü hem çok gergin, yani sesletim sırasında konuşma aygıtı güçlü bir şekilde gerilir, hem de sürece uzun, yani sözcükteki vurgusuz diğer ünlülere kıyasla daha uzun olarak sesletilir.

Sözcük vurgusu, doğası açısından farklılık gösterdiği gibi, sayı bakımından da dilden dile farklılık gösteren bir olgudur. Ancak tek kökten türetilmiş Rusça sözcüklerde sadece tek bir vurgu bulunur.¹ Sözcükte en az bir ünlü bulunması koşuluyla, vurgu daima ünlü sesin üzerine

1 İki köklü sözcüklerin vurgu doğası daha farklıdır.

düşmektedir.² Böylelikle, ünlüler vurgulu ve vurgusuz olarak konumsal oluşum göstermektedir (Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 102). Rusçada, öncesinde de değinildiği gibi, vurgulu ünlü uzun ve gergin şekilde sesletilir. Vurgulu ünlünün sesletimi sırasında konuşma aygıtının kaslarının gerginliği vurgunun dinamik özelliğini yansıtırken, vurgulu ünlünün sürece uzaması vurgunun nicel özelliğini yansıtmaktadır. Vurgulu ünlünün süresi, vurgusuz ünlüye nazaran iki kat daha uzun olabilir (Lyubimova 200).

Rusçada bir ünlünün vurgulu konumu, o ünlünün *güçlü konumudur* (Rus. сильная позиция; İng. strong position).³ Buna karşın, vurgusuz ünlüler gevşek ve kısa olarak sesletilir. Vurgusuz ünlülerin süresi, sözcükteki vurgudan uzaklaştıkça azalır (kısılır), hatta düşme noktasına kadar gelebilir. Her ne kadar vurgu ünlülerin sesletim süresini büyük oranda etkilese de ünlünün uzunluğunu tümüyle bu durumla ilişkilendirmek doğru değildir. Rusçada ünlü uzunluğu; sözcükteki ön/son konumuna, bulunduğu hecenin açık, kapalı, önden açık veya önden kapalı oluşuna, konuşma hızına, ünlünün kendine has uzunluğuna bağlı olan bir süreçtir. Böylelikle ünlülerin uzunluğundan söz ederken uzunluk kıstasının çok değişken bir olgu olduğunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır (Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 102).

Rusçada ünlülerin vurgusuz konumları onların *zayıf konumlarıdır* (Rus. слабая позиция; İng. weak position). Zayıf konumda bulunan ünlüler kendi çatsı altında iki küme oluşturur. Kümeleştirme, vurgunun azalmasına bağlı olarak yapılır. Böylelikle Rusçada sözcük vurgusu derece açısından farklılık gösterir. Rus sesbilim geleneğinde sözcükteki vurgu derecesi veya daha doğru bir ifadeyle vurgunun azalma derecesi A.A. Potebnya'nın formülüyle belirlenir (Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 103). Bu formüle göre Rusçada sözcüğün ritmik düzeninde üç vurgu derecesi vardır ve ünlülerin sözcükteki konumları vurgu derecesine bağlı olarak üç farklı konumsal oluşum gösterir: a) güçlü konum; b) 1. zayıf konum; c) 2. zayıf konum.

Potebnya'nın formülüne göre vurgulu hecelerde bulunan ünlüler güçlü konumda; vurgulu hecenin öncesinde bulunan vurgusuz hecenin ünlüsü veya sözcük başında bulunan vurgusuz ünlü⁴ 1. zayıf konumda; geri kalan tüm vurgusuz hecelerde varlık gösteren ünlüler 2. zayıf konumda bulunur (Çernişev 25). Örneğin, *кан'икулы/kan'ikuly*⁵ sözcüğü dört heceden oluşmaktadır,

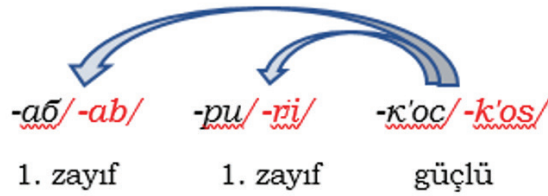
2 Vurgulu ünlüden söz edildiği halde, vurgu olayı hece/seslem düzlemine ait olan bir olgudur.

3 Her ünlünün kendine özgü güçlü akustik konumları da vardır. Akustik güçlü konumunun, belirlenen güçlü konumla daima örtüşmediğini ve sesin sesbilimsel çevresine bağlı olduğunu belirtmek isteriz. Örneğin, [и]/[i] sesi için akustik olarak güçlü pozisyonlar, sözcüğün başlangıcı ve damaksıllaşmış ünsüzden sonraki konumdur. [a]/[a] sesi için ise sözcüğün başlangıcı ve artdamaksıllaşmış ünsüz öncesi ve sonrası konumlardır (Şahin 102).

4 Sözcüğün ilk vurgusuz önden açık hecesinde bulunan ünlü. Ayrıca bazı durumlarda sözcüğün nihai sonunda açık hecede bulunan vurgusuz ünlü de 1. zayıf konumda olarak değerlendirilebilir.

5 Çev. tatiller. Burada ve sonrasında transliterasyon kırmızı renkte, transkripsiyon (IPA uygun olarak) mavi renkte verilecektir. Transliterasyon Türkçe yazı birimlerin ve seslerin temelinde verilmiştir. IPA uygun olarak transkripsiyon Pullum ve Ladusaw tarafından hazırlanan *Phonetic Symbol Guide* eseri baz alınarak verilmiştir (Pullum ve Ladusaw).

-ka/-ka hecesinde bulunan -a/-a ünlüsü vurgulu hecenin öncesinde bulunan vurgusuz hecenin ünlüsü olduğundan 1. zayıf konumda, -ни/-ni hecesinde bulunan -ы/-i ünlüsü vurgulu hecenin ünlüsü olduğundan güçlü konumda, -ку/-ku hecesinde bulunan -у/-u ünlüsü vurgusuz hecede bulunduğundan dolayı 2. zayıf konumda, -лы/-lı hecesinde bulunan -ы/-ı/ ünlüsü yine vurgusuz hecede görüldüğünden dolayı 2. zayıf konumda bulunmaktadır.

Başka bir örnek, абрик'ос/abrik'os⁶ sözcüğü üç heceden oluşmaktadır, -аб/-ab hecesinde bulunan -a/-a ünlüsü sözcük başında ve önden açık hecede bulunduğundan dolayı 1. zayıf konumda, -пу/-pi hecesinde bulunan -у/-i ünlüsü vurgulu hecenin hemen öncesinde bulunan vurgusuz hecenin ünlüsü olduğundan dolayı yine 1. zayıf konumda, -кос/-kos hecesinde bulunan -о/-o ünlüsü vurgulu hecede görüldüğünden dolayı güçlü konumda bulunmaktadır.

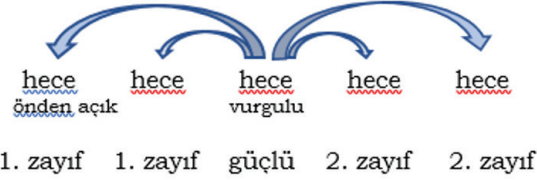
Başka bir örnek, весело/v'es'elo⁷ sözcüğü üç heceden oluşmaktadır, -ве/-vie hecesinde bulunan -e/-e ünlüsü vurgulu hecede bulunduğundan dolayı güçlü konumda, -се/-sie hecesinde bulunan -e/-e ünlüsü vurgusuz hecede bulunduğundan dolayı 2. zayıf konumda, -ло/-lo hecesinin -о/-o ünlüsü vurgusuz hecede görüldüğünden dolayı 2. zayıf konumda bulunmaktadır.

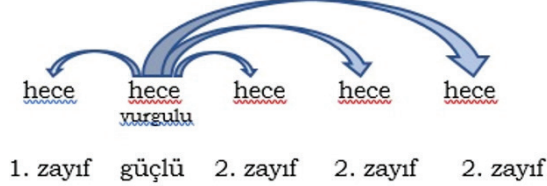
Formülün işleyişi ve vurgu dağılımı grafik üzerinden gösterilirse aşağıdaki gibi tablolar ortaya çıkacaktır:

6 Çev. kayısı.

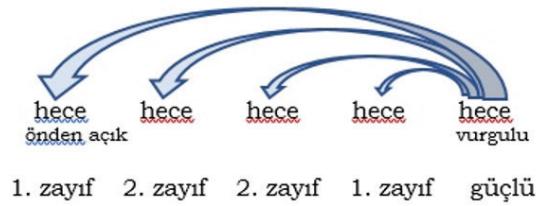
7 Çev. neşeli.

Rusçada vurgu sabit bir düzene sahip değildir, yani sözcük vurgusu herhangi bir hece olabilir. Örneğin, м'оре/*m'orie*⁸, маш'ина/*ma'sına*⁹, магаз'ин/*magaz'in*¹⁰, магнитоф'он/*magn'itof'on*¹¹ gibi sözcüklerden de görüldüğü üzere vurgu sırasıyla birinci, ikinci, üçüncü veya dördüncü hecede bulunabilir. Buna bağlı olarak sözcükteki ritmik düzen de değişiklik gösterebilir. Örneğin:

Başka bir ritmik düzenin örneği:

A.A. Potebnya'nın formülü belli koşulları öngörür. Koşulların arasında; a) sözcükte sadece bir vurgunun bulunması¹², b) sözcükte vurgu öncesi hecenin, vurgulu heceden daha zayıf, geri kalan tüm hecelerden ise daha güçlü olması¹³, c) 2. zayıf konumda bulunan hecelerin yaklaşık

8 Çev. deniz.

9 Çev. araba.

10 Çev. dükkân.

11 Çev. teyp.

12 Rusçada iki kökten türetilen sözcükler de mevcuttur. Ancak bu sözcüklerin sayıca çok az olması A.A. Potebnya'nın formülünü fazla etkilememektedir. İki kökten türetilen sözcüklerde vurgu düzeni daha farklıdır. Bu tür sözcüklerde ana vurgunun yanı sıra yan vurgu da bulunmaktadır (Şahin 159).

13 Vurgu sonrası açık seslemler istisnadır.

aynı güce sahip olması, d) oluşturulan formülün sözcükteki hece sayısına bağlı olmaması, e) Rusçada, vurgu öncesi heceyle vurgu sonrası hecenin güç bakımından daima farklı olması gibi kıstaslar yer almaktadır (Çernişev 25; Şahin, *Ruşçanın Ses Dizgesi* 103). Görüleceği gibi A.A. Potebnya'nın formülü sözcükte ünlüler için üç farklı sesletim kademesini belirlemektedir. Güçlü konumda ünlüler özgün ve belirgin özelliklerini korumakta ve temel şekilde sesletilmektedir. Ancak 1. zayıf konumda ünlüler 1. derece daralma, 2. zayıf konumda bulunan ünlüler ise 2. derece daralma geçirmektedir. Ünlüler dizgesinde görünen bu iki kademeli daralma Rusçanın en önemli sesbilimsel özelliklerinden biridir. Konuyla ilgili yapılan son araştırmalar Rusçada görünen daralmanda iki kademenin varlığını ve yüz elli yıl önce A.A. Potebnya tarafından ortaya konan formülü doğrulamaktadır (Barnes; Knyazev ve Pojaritskaya 144; Jaworski 60; İosad 523).

Ruşça ünlüler dizgesinde beş temel ünlü bulunur, bunlar /a/-/a/, /o/-/o/, /y/-/u/, /ə/-/e/ ve /ı/-/i/(/ы/-/i/) dir. Ancak ünlülerin sayısı konusunda Sankt-Petersburg ve Moskova Sesbilim Okulları arasında fikir ayrılığı vardır. Fikir ayrılığının nedeni /ы/-/i/ sesbirimin konumudur. Moskova Dilbilim Okuluna göre /ы/-/i/, /ı/-/i/ sesbiriminin artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra kullanılan değişkesidir. Rusçada /ы/-/i/ sesbirimine sadece artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra rastlanır, damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra ise hiçbir zaman rastlanmaz. Aynı şekilde /ы/-/i/ ile başlayan Slav kökenli sözcük de yoktur, yani /ы/-/i/ sesbirimine başlangıç konumda rastlanmaz, bulunan durumlar alıntı sözcükleri işaret eder. Böylelikle Moskova Sesbilim Okuluna göre Rusçada beş temel ünlü sesbirimi vardır: /a/-/a/, /o/-/o/, /y/-/u/, /ə/-/e/ ve /ı/-/i/(/ы/-/i/) (Avanesov 52; Panteleyev, Şeyko ve Belik 21; Kozırev ve Demidenko 45). Ancak Sankt-Petersburg Sesbilim Okulu /ы/-/i/'yı bağımsız sesbirimi olarak kabul eder ve Rusçadaki temel ünlü sesbirimlerini /a/-/a/, /o/-/o/, /y/-/u/, /ə/-/e/, /ı/-/i/ ve /ы/-/i/ şeklinde belirler (Şçerba 179; Matuseviç 83; Lyubimova 194).

Ruşçada, yukarıda da belirtildiği gibi, ünlülerin zayıf konumlarında daralma görülür, yani 1. ve 2. zayıf konumlarında bulunan ünlüler iki kademeli daralma sürecini geçirir. Çene açısı bakımından üst ünlülerde, yani /ı/-/i/(/ы/-/i/) ve [y]/[u]'da nicel daralma görülürken, orta ve alçak ünlülerde, yani /a/-/a/, /o/-/o/ ve /ə/-/e/'de nitel daralma görülmektedir. Nicel daralma, sürece bağlı olduğundan sesletime doğal bir kısalma olarak yansımaktadır ve ünlülerin akustik özelliklerini değiştirmemektedir. Ancak orta ve alçak ünlülerde görülen nitel daralma sesletimi ciddi oranda etkilemektedir (Akişına ve Baranovskaya 94). Nitel daralma sırasında ünlülerin sadece sesletim süreleri azalmaz, aynı zamanda eklemlemelerinde de önemli değişiklikler olur. Eklemsele değişiklikler ünlülerin özgün özelliklerinin kaybedilmesine yol açar, bunun neticesinde de ünlüler çok farklı iştilir.

Ruşçada, yukarıda da değinildiği gibi, ünlülerin nitel daralması hem konumsal hem birleşimsel bir süreçtir, yani daralma, hem ünlünün sözcükteki konumuyla hem de ünlü

öncesinde bulunan ünsüzün nitelikleriyle ilişkili bir süreçtir. Nitel daralma açısından ünlüden önce bulunan ünsüzlerin damaksillaşmış veya artdamaksillaşmış nitelikleri önem taşır. Damaksillaşmış ünsüzlerden sonra arka ünlülerin odağı önemli ölçüde öne kayar, ancak artdamaksillaşmış ünsüzlerden sonra böyle bir kayma gerçekleşmez. Bu durumun tersini ön ünlülerde gözlemlemek mümkündür: damaksillaşmış ünsüzlerden sonra ön ünlülerin odağında ciddi bir değişiklik görülmezken, artdamaksillaşmış ünsüzlerden sonra ön ünlüler önemli ölçüde geriye kayar. Doğal olarak bu değişiklikler sesletime de yansır. Böylelikle Rusçada damaksillaşmış veya artdamaksillaşmış niteliklerine bağlı olarak ünsüzler dört farklı küme oluşturur: 1. eşli artdamaksillaşmış ünsüzler¹⁴ (Rus. парный веларный согласный; İng. paired velar consonant): [б]/[b], [в]/[v], [г]/[g], [д]/[d], [з]/[z], [к]/[k], [л]/[l], [м]/[m], [н]/[n], [п]/[p], [р]/[r], [с]/[s], [т]/[t], [ф]/[f], [х]/[x]; 2. eşsiz artdamaksillaşmış ünsüzler¹⁵ (Rus. непарный веларный согласный; İng. unpaired velar consonant): [ж]/[ʒ], [ц]/[t͡s], [ш]/[ʃ]; 3. eşli damaksillaşmış ünsüzler¹⁶ (Rus. парный палатальный согласный; İng. paired palatal consonant): [б']/[bʲ], [в']/[vʲ], [г']/[gʲ], [д']/[dʲ], [з']/[zʲ], [к']/[kʲ], [л']/[lʲ], [м']/[mʲ], [н']/[nʲ], [п']/[pʲ], [р']/[rʲ], [с']/[sʲ], [т']/[tʲ], [ф']/[fʲ], [х']/[xʲ]; 4. eşsiz damaksillaşmış ünsüzler¹⁷ (Rus. непарный палатальный согласный; İng. unpaired palatal consonant): ([j]/[j], [ç']/[t͡ʃ], [ш']/[ʃ]) (Şahin, *Rusçanın Ses Dizgesi* 104). Sıralanan kümeler ve bu kümelerde bulunan ünsüzler daralan ünlüye farklı etki etmektedir.

/a/-/a/ Sesbiriminin Daralması

Eşli artdamaksillaşmış ünsüzlerden sonra düz alçak ortadil olan /a/-/a/ sesbirimi aşağıdaki gibi daralma süreci geçirir.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
дав'ал/ dav'al	дав[ʼa]л/ dav[ʼa]l	д[л]в'ал/ d[л]v'al	-
встав'ал/ vstav'al	встав[ʼa]л/ vstav[ʼa]l	вст[л]в'ал/ vst[л]v'al	-
зарпл'ата/ zarpl'ata	зарпл[ʼa]та/ zarpl[ʼa]ta	з[л]рпл'ата/ z[л]rpl'ata	зарпл'ат[ə]/ zarpl'at[ə]
пл'акала/ pl'akala	пл[ʼa]кала/ pl[ʼa]kala	-	пл'ак[ə]л[ə]/ pl'ak[ə]l[ə]
задав'ала/ zadav'ala	задав[ʼa]ла/ zadav[ʼa]la	зад[л]в'ала/ zad[л]v'ala	з[ə]дав'ал[ə]/ z[ə]dav'al[ə]

14 Aynı ünsüzün damaksillaşmış karşılığı bulunmaktadır, yani ses dizgesinde oluşum yeri, oluşum biçimi, otümlülük/ötümsüzlük bakımından örtüşen, ancak damaksillaşma/artdamaksillaşma bakımından farklılık gösteren ünsüzler bulunmaktadır.

15 Aynı ünsüzün damaksillaşmış karşılığı bulunmamaktadır, yani ses dizgesinde oluşum yeri, oluşum biçimi, otümlülük/ötümsüzlük bakımından bu ünsüzlerle örtüşen ünsüzler yoktur.

16 Aynı ünsüzün artdamaksillaşmış karşılığı bulunmaktadır, yani ses dizgesinde oluşum yeri, oluşum biçimi, otümlülük/ötümsüzlük bakımından örtüşen, ancak damaksillaşma/artdamaksillaşma bakımından farklılık gösteren ünsüzler bulunmaktadır.

17 Aynı ünsüzün artdamaksillaşmış karşılığı bulunmamaktadır, yani ses dizgesinde oluşum yeri, oluşum biçimi, otümlülük/ötümsüzlük bakımından bu ünsüzlerle örtüşen ünsüzler yoktur.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Rusçada eşli artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra [a]/[a] ünlüsü 1. zayıf konumda düz yarı orta yarı arkadil olan [л]/[л] sesine daralır. [л]/[л], [a]/[a]' ya kıyasla daha kapalı, daha arka ve daha üst bir ünlüdür, ayrıca gerginliği bakımından da [a]/[a]' ya nazaran daha az gergindir. Sesletim süresi bakımından ise [л]/[л], [a]/[a]' ya kıyasla iki kat daha kısa, yaklaşık 90 ms'dir (Matuseviç 100). 2. zayıf konumda ise [a]/[a] daha da kapalı düz orta ortadil olan [ъ]/[э]'ya kadar daralır. [ъ]/[э], [a]/[a]' nın en dar, en az gergin ve en kısa değişkesidir, yaklaşık 80 ms'dir (Matuseviç 101). Kısılgından dolayı özellikle hızlı konuşmalarda [ъ]/[э] düşme noktasına kadar daralabilir.

Eşsiz artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbirimi birkaç istisnai durum dışında benzer daralma süreci geçirir.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
жар/ <i>jar</i>	ж[а]р/ж[а]r	-	-
жар'овня/ <i>jar'ov(y→)a</i>	-	ж[л]р'овня/ж[л]r'ovn(y→)a	
жарав'ой/ <i>jarov'oy</i>		жар[л]в'ой/жар[л]v'oy	ж[ъ]рав'ой/ж[э]rav'oy
царь/ <i>tsar</i>	ц[а]рь/ ts[а]r ^l	-	-
цар'ица/ <i>tsar'itsa</i>	-	ц[л]р'ица/ ts[л]r ^l itsa	цар'иц[ъ]/ tsar'its[э]
шар/ <i>şar</i>	ш[а]р/ş[a]r	-	-
шарав'ой/ <i>şarav'oy</i>		шар[л]в'ой/şar[л]v'oy	ш[ъ]рав'ой/ş[э]rav'oy

Bazı sözcüklerde eşsiz artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbiriminin daralma süreci değişkenlik göstermektedir. Örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
жак'ет/ <i>jak(y→)'et</i>	-	ж[ы]к'ет/ж[і]k(y→)'et	-
жал'ейка/ <i>jal(y→)'eyka</i>	-	ж[ы]л'ейка/ж[і]l(y→)'eyka	-
лошад'ей/ <i>loşad(y→)'ey</i>		лош[ы]дей/ loş[і]d(y→)'ey	-
двадцат'и/ <i>dvadtsat'i</i>		двадц[ы]т'и/ dvadts[і]t'i	

Yukarıdaki tabloda /a/-/a/ sesbiriminin eşsiz artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. zayıf konumda düz yüksek ortadil olan [ы]/[і]' ya daraldığı görülmektedir. Çağdaş Rusçada [a]/[a]'nın

[ы]/[ɨ]’ ya kadar daralmasına oldukça nadir rastlanır, bundan dolayı değişik düzensiz olarak kabul edilir. Aslında [a]/[a]’nın özellikle [ж]/[z] ve [ш]/[ʃ] ünsüzlerinden sonra zayıf konumlarda [ы]/[ɨ]’ya kadar daralması 18. ve 19. yy. Moskova ağzına özgü bir sesletim geleneğidir, örneğin: жар’а/*jar’a* → ж[ы]р’а/*j[ɨ]’a*, шаг’ать/*şag’at* → ш[ы]г’ать/*ş[ɨ]g’at*, шал’ить/*şal’it* → ш[ы]л’ить/*ş[ɨ]l’it*, жанд’арм/*jand’arm* → ж[ы]нд’арм/*j[ɨ]nd’arm*, шамп’анское/*şamp’anskoye* → ш[ы]мп’анское/*ş[ɨ]mp’anskoye* v.d. (Avanesov 92). Bu sesletim geleneği çağdaş Rusçada sınırlı sayıda sözcüklerde hala varlığını göstermektedir. ц/[ts]’den sonra [a]/[a]’nın [ы]/[ɨ]’ya kadar daralması sadece двадцать/*dvadtsat* ve тридцать/*tridtsat* sözcüklerinde çekim sırasında 1. zayıf konumda görülmektedir, örneğin: двадц[ы]т’и/*dvadts[ɨ]t’i* veya тридц[ы]т’и/*tridts[ɨ]t’i*. 2. zayıf konumda ise ц/[ts] sonra [a]/[a] düzenli olarak [ɘ]/[ə]’ye daralır.

Özetleyecek olursak Rusçada artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbirimi 1. zayıf konumda düzenli olarak düz yarı orta yarı arkadil olan [л]/[l]’ya, düzensiz olarak düz yüksek ortadil olan [ы]/[ɨ]’ya daralırken, 2. zayıf konumda ise düz orta ortadil olan [ɘ]/[ə]’ya daralır.

Hem eşli hem eşsiz damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbiriminin daralması daha farklıdır. Burada /a/-/a/ sesi hazırlık aşamasında bir önceki ünsüzün damaksıl özelliğine uyum sağlamak amacıyla yukarı ve öne doğru kayar. Örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
пять/ <i>p(y→)at</i>	пять/ <i>p(y→)[a]t</i>	-	-
пятн’адцать/ <i>p(y→)atn’atçat’</i>	-	п[и]тн’адцать/ <i>p(y→)[i]tn’atçat’</i>	-
пятч’ок/ <i>p(y→)ataç’ok</i>	-	-	п[ы]тач’ок/ <i>p(y→)[ɨ]taç’ok</i>
мясн’ик/ <i>m(y→)asn’ik</i>	-	м[и]сн’ик/ <i>m(y→)[i]sn’ik</i>	-
январь/ <i>yanv’ar</i>	-	[ji]нв’арь/ <i>[ji]nv’ar</i>	-
язык’и/ <i>yazık’i</i>	-	-	[ɘ]зык’и/ <i>[ɘ]zik’i</i>
час/ <i>ças</i>	ч[a]с/ <i>ç[a]s</i>	-	-
час’ок/ <i>ças’ok</i>	-	ч[и]с’ок/ <i>ç[i]s’ok</i>	-
часовщ’ик/ <i>časovşçik</i>	-	-	ч[ы]совщ’ик/ <i>ç[ɨ]sovşçik</i>

Görüldüğü gibi, damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbirimi 1. zayıf konumda düz yüksek öndil [и]/[i]’ye daralırken 2. zayıf konumda düz yarı dar ortadil [ы]/[ɨ]’ye daralır. Ancak 2. zayıf konumda vurgu sonrası gramer biçimbirimlerinde, özellikle son ekte bulunan /a/-/a/, aşağıdaki durumlarda [ɘ]/[ə]’ya daralır:

1. Yalın halde tekil dişil isimlerde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
д'оля/d'ol(y→j)a	-	-	д'ол[ъ]/d'ol(y→j)[ə]
б'уря/b'ur(y→j)a	-	-	б'ур[ъ]/b'ur(y→j)[ə]
т'уча/t'uç(y→j)a	-	-	т'уч[ъ]/t'uç(y→j)[ə]

2. İn-halinde tekil eril ve nötr isimlerde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
сл'есаря/sl'esar(y→j)a	-	-	сл'есар[ъ]/sl'esar(y→j)[ə]
м'оря/m'or(y→j)a	-	-	м'ор[ъ]/m'or(y→j)[ə]
здор'овья/zdor'ov'ya	-	-	здор'овь[jъ]/zдор'ov'[jə]

3. E-, ile-, da- hallerinde çoğul isimlerde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
к'аплям/k'apl(y→j)am	-	-	к'апл[ъ]m/ k'apl(y→j)[ə]m
к'аплями/k'apl(y→j)am'i	-	-	к'аплям[ъ]m/ k'apl(y→j)[ə]m'i
к'аплях/k'apl(y→j)ah	-	-	к'апл[ъ]x/k'apl(y→j)[ə]h

4. Yalın halde -мя/m(y→j)a ile biten nötr isimlerde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
пл'амя/pl'am(y→j)a	-	-	пл'ам[ъ]/pl'am(y→j)[ə]
бр'емя/br'em(y→j)a	-	-	бр'ем[ъ]/br'em(y→j)[ə]

5. Yalın halde -я/(j)a ile biten çoğul nötr ve eril isimlerde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
ст'улья/st'ul'ya	-	-	ст'уль[jъ]/st'ul'[jə]
зд'ания/zd'an'iya	-	-	зд'ани[jъ]/zd'an'i[jə]

6. Yalın halde tekil dişil sıfatlarda, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
ст'арая/st'araya	-	-	ст'ара[jъ]/st'ara[jə]
прям'ая/pr(y→j)am'aya	-	-	прям'a[jъ]/pr(y→j)am'a[jə]
вр'ажья/vr'ajya	-	-	вр'ажь[jъ]/vr'aj[jə]

7. Şimdiki zamanda üçüncü çoğul şahısta ikinci çekim grubu fiillerinde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
л'юбят/sl'ub(y→j)at	-	-	л'юб[ъ]т/sl'ub(y→j)[ə]t
в'идят/v'id(y→j)at	-	-	в'ид[ъ]т/v'id(y→j)[ə]t

8. Fiillerin özdeş -ся/s(y→j)a eklerinde, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
стрем'имся/str'em'iims(y→j)a	-	-	стрем'имс[ъ]/str'em'iims(y→j)[ə]

9. Bitmemişliği ifade eden ulaçlarda, örneğin:

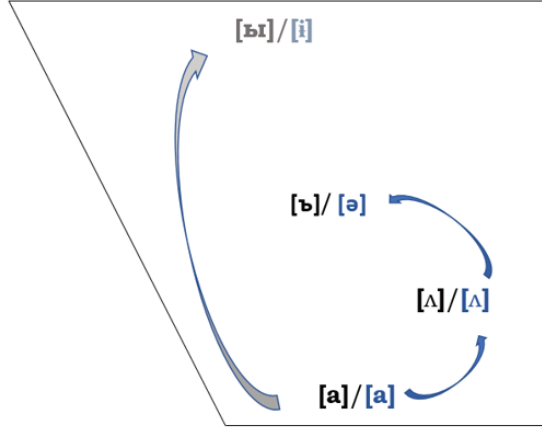
	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
в'идя/v'id(y→j)a	-	-	в'ид[ъ]/v'id(y→j)[ə]

10. Bazı istisnai kelimelerde, örneğin:

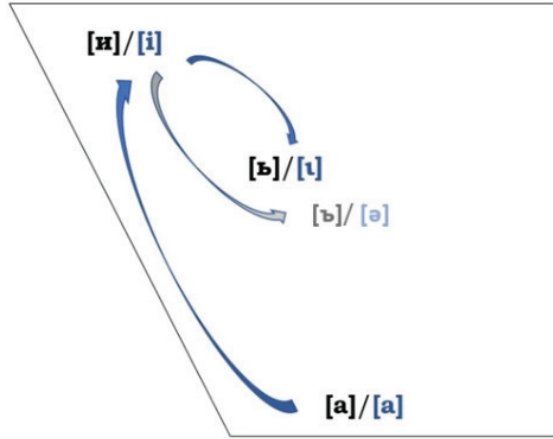
	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
сег'одня/s'eg'odn(y→j)a	-	-	сег'одн[ъ]/s'eg'odn(y→j)[ə]

Özetle, Rusçada damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbirimi 1. zayıf konumda düz yüksek öndil [и]/[i] ye daralır, 2. zayıf konumda ise düzenli olarak düz yarı yüksek ortadil [ъ]/[ɯ] ye, düzensiz olarak düz orta düz orta ortadil [ъ]/[ə] ya daralır. Artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /a/-/a/ sesbirimi 1. zayıf konumda düzenli olarak düz yarı orta yarı arkadil [л]/[ɮ] ya, düzensiz olarak düz yüksek ortadil [ы]/[ɨ] ya daralır. 2. zayıf konumda ise artdamaksıllaşmış ünsüzlerden /a/-/a/ sesbirimi düz orta orta dil [ъ]/[ə] ya daralır.

/a/-/a/ Sesbiriminin Artdamaksıllaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması¹⁸

/a/-/a/ Sesbiriminin Damaksıllaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması

/o/-/o/ Sesbiriminin Daralması

Ruşçada zayıf konumlarda yuvarlak orta arkadil olan /o/-/o/ sesbirimine sözcük başında, ünlülerden veya artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra rastlanır. Damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /o/-/o/ sesbirimi sadece güçlü konumda rastlanır. Çağdaş Rusçada sözcük başında ve artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /o/-/o/ sesbirimi zayıf konumlarda aşağıdaki gibi daralma süreci geçirir.

¹⁸ Düzensiz değişkeler açık renkle gösterilmiştir.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
молок'о/molo'ko	молок[']o/ molok[']o	мол[л]к'о/mol[л]k'o	м[ъ]лок'о/m[ə]lok'o
обор'от/obor'ot	обор[']т/obor[']t	[л]б[л]р'от/[л]b[л]r'ot	-
'облако/'oblako	[']облако/'oblako	-	'обл[ъ]к[ъ]/'obl[ə]k[ə]

Görüldüğü gibi, Rusçada /o/-/o/ sesbirimi 1. zayıf konumda düz yarı orta yarı arkadil olan [л]/[л]'ya, 2. zayıf konumda ise düz orta ortadil olan [ъ]/[ə]'ya daralır.

Ancak /o/-/o/ sesbirimi bazı sözcüklerde zayıf konumlarda dahi kendi sessel özelliklerini korur. Bu durum daha çok Rusçaya yeni geçmiş, dolayısıyla sesbilimsel süreçlere henüz tümüyle uyum sağlamamış alıntı¹⁹ sözcüklerde görülmektedir. Örneğin, н[о]в'елла/n[o]v'ella, д[о]сье/d[o]syə, б[о]лер'о/b[o]ler'o, б[о]'а/b[o]'a, р[о]к[о]к'о/r[o]k[o]k'o, как'а[o]/kak'a[o], р'ади[o]/r'adi[o] gibi sözcüklerde /o/-/o/ sesbiriminin zayıf konumlarda ayırıcı özelliklerini koruması Rusça tarafından kabul edilir bir durumdur. Bu sözcüklerde /o/-/o/ sesbirimi kendi özelliklerini zayıf konumlarda dahi koruma eğilimini göstermektedir. Aynı şekilde yabancı kökenli özel isimler de kaynak dilin sesbilimsel özelliklerini koruma eğilimindedir. Örneğin, Ш[о]п'ен/Ş[o]p'en, Ж[о]р'ес/J[o]r'es, М[о]р'ис/M[o]r'is, Т'ит[о]/T'it[o] gibi isimlerde zayıf konumlarda /o/-/o/ sesbiriminin [o]/[o] olarak sesletilmesi yine Rusçada kabul edilir bir durumdur. Ancak alıntı sözcüklerin sesletim özellikleri bu sözcüklerin Rusçaya geldikleri zamana bağlı bir durumdur. Yeni geçen sözcüklerde kaynak dilin sesbilimsel özellikleri görünürken zaman içerisinde alıntı sözcükler kaynak dilin özelliklerini kaybederek tümüyle Rusçada var olan sesbilimsel süreçlerin etkisi altında kalmaktadır. Alıntı sözcüklerin Rusçanın sesbilimsel özelliklerini ediniminin diğer önemli kıstası kullanım sıklığıdır. Alıntı sözcükler ne kadar sık kullanılırsa o denli hızlı dilin sesbilimsel özelliklerine uyum sağlamaktadır. Burada her ne kadar alıntı sözcüklerde /o/-/o/ sesbiriminin özelliklerinin korunma eğiliminden söz edilse de /o/-/o/ sesbiriminin sadece ayırıcı özellikleri kast edilmektedir. Süre, konum, gerginlik, genizlilik gibi geçici özelliklerde değişiklik görülebilir.

Eşsiz artdamaksıllaşmış, yani [ж]/[z], [ц]/[ts], [ш]/[ʃ] ünsüzlerinden sonra /o/-/o/ sesbirimi zayıf konumlarda çoğu zaman eşli artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonraki düzenli deşikeleri alır, ancak bazı sözcüklerde [ц]/[ts] ve [ш]/[ʃ] ünsüzlerinden sonra 2. zayıf konumda /o/-/o/ sesbirimi [ы]/[i]'ya kadar daralabilir. Örneğin:

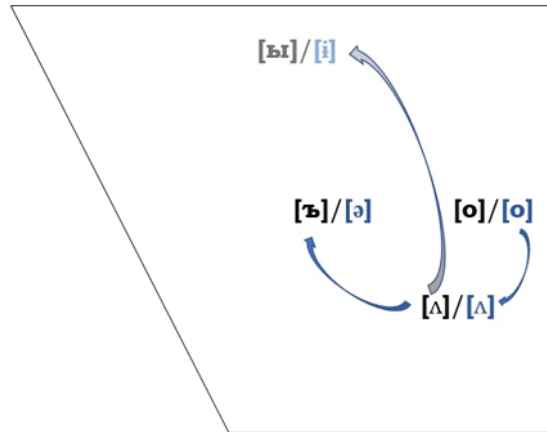
19 Or'о/og'о ünlemi Slav kökenli olmasına rağmen istisnai bir sözcüktür. Bu sözcüğün ölçünlü Rusçada daralma kuralına aykırı olan [or'о]/[og'о] sesletimi doğru kabul edilir.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
шокол'ад/ <i>şokol'ad</i>	-	-	ш[ы]кол'ад/ <i>ş[i]kol'ad</i>
цокат'ать/ <i>tsokat'at'</i>	-	-	ц[ы]кат'ать/ <i>ts[i]kat'at'</i>

/o/-/o/ sesbiriminin benzer daralması шовин'истка/*şovin'istka* → ш[ы]вин'истка/*ş[i]*vin'istka, шокол'адница/*şokol'adn'itsa* → ш[ы]кол'адница/*ş[i]kol'adn'itsa*, шокол'адник/*şokol'adnik* → ш[ы]кол'адник/*ş[i]kol'adnik*, шокол'адка/*şokol'adka* → ш[ы]кол'адка/*ş[i]*kol'adka, цокот'уха/*tsokot'uha* → ц[ы]кот'уха/*ts[i]kot'uha* gibi sözcükler görülmektedir. Ancak bu şekilde daralan örneklerin sayısı çok az olması sebebiyle /o/-/o/ sesbiriminin [ы]/[i]’ya daralması ancak düzensiz olarak kabul edilebilir.

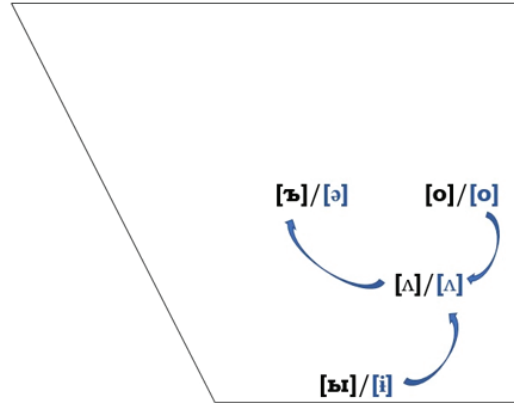
Özetleyecek olursak Rusçada artmaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /o/-/o/ sesbirimi düzenli olarak 1. zayıf konumda düz yarı orta yarı arkadil olan [л]/[l]’ya, 2. zayıf konumda ise düz orta ortadil olan [ъ]/[ə]’ya daralır. Düzensiz olarak /o/-/o/ sesbirimi 2. zayıf konumda düz yüksek ortadil olan [ы]/[i]’ya daralır. Ayrıca alıntı sözcüklerde /o/-/o/ sesbiriminin zayıf konumlarda da nitel özelliklerini koruduğu örnekler de mevcuttur.

/o/-/o/ Sesbiriminin Artdamaksıllaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması

Yapılan araştırma sonucunda /o/-/o/ ve /a/-/a/ sesbirimlerinin artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. ve 2. zayıf konumlarında aynı değişkelere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum Çağdaş Ölçünlü Rusçada a-ahenkli sesletim geleneği (Rus. аканье) oluşturmaktadır.

/a/-/a/ ve /o/-/o/ Sesbirimlerin Artdamaksıllaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması

/ə/-/e/ Sesbiriminin Daralması

Slav kökenli kelimelerde artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra düz orta öndil olan /ə/-/e/ sesbirimine sadece eşsiz artdamaksıllaşmış, yani [ж]/[z], [ц]/[ts], [ш]/[ʃ] ünsüzlerinden sonra rastlanmaktadır. Zayıf konumlarda /ə/-/e/ sesbirimi [ж]/[z], [ц]/[ts] ve [ш]/[ʃ] ünsüzlerinden sonra aşağıdaki gibi daralır.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
жезл/ <i>jezl</i>	ж[ə]зл/ <i>j[e]zl</i>	-	-
жел'езо/ <i>ojel'ezo</i>	-	ж[ы³]л'езо/ <i>j[i³]l'ezo</i>	-
желез'яка/ <i>jel'ez(y→)'aka</i>	-	-	ж[ы³]лез'яка/ <i>je[i³]l'ez(y→)'aka</i>
цель/ <i>tsej</i>	ц[ə]ль/ <i>ts[e]l</i>	-	-
цел'а/ <i>tsej'a</i>	-	ц[ы³]л'а/ <i>ts[i³]l'a</i>	-
целик'ом/ <i>tsej'ik'om</i>	-	-	ц[ы³]лик'ом/ <i>ts[i³]l'ik'om</i>
шерсть/ <i>ʃerstʲ</i>	ш[ə]рсть/ <i>ʃ[e]rstʲ</i>	-	-
шерст'ить/ <i>ʃerstʲ'itʲ</i>	-	ш[ы³]рст'ить/ <i>ʃ[i³]rstʲ'itʲ</i>	-
шерстян'ой/ <i>ʃerstʲ'in'oy</i>	-	-	ш[ы³]рстян'ой/ <i>ʃ[i³]rstʲ'in'oy</i>

Görüldüğü gibi, Rusçada /ə/-/e/ sesbirimi eşsiz artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. ve 2. zayıf konumlarda düzenli olarak düz yüksek ortadil olan [ы³]/[i³]’ya daralır. Burada [ы]/[i] sesinin [...³]/[...³] ahengine sahip olduğunu ve dolayısıyla [ы]/[i]’ya kıyasla daha alçak konumda

bulduğunu belirtmek gerekir. Ancak bazı konumlarda /э/-/e/ sesbirimi sadece nicel olarak daralır. Vurgusuz son açık seslemde bulunan /э/-/e/ özelliklerini koruma eğilimindedir, ancak sesletimi sırasında dil palası geriye ve hafif yukarı doğru kayar, bunun sayesinde /э/-/e/ sesbirimi [...^ɐ]/[...^ɨ] ahengini kazanır. Örneğin,

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
д'аже/d'aje	-	-	д'аж[э ^ɐ]/d'aj[e ^ɨ]
т'оже/t'oje	-	-	т'ож[э ^ɐ]/t'oj[e ^ɨ]
'улице/'ulitse	-	-	'улиц[э ^ɐ]/'ulits[e ^ɨ]
кр'ыше/kr'ışe	-	-	кр'ыш[э ^ɐ]/kr'ış[e ^ɨ]

2. zayıf konumda sesletilen [э^ɐ]/[e^ɨ] gevşek ve kısa sesletilir, öyle ki vurgulu duruma kıyasla neredeyse iki kat daha kısa, yaklaşık 75 ms'dir (Matuseviç 108).

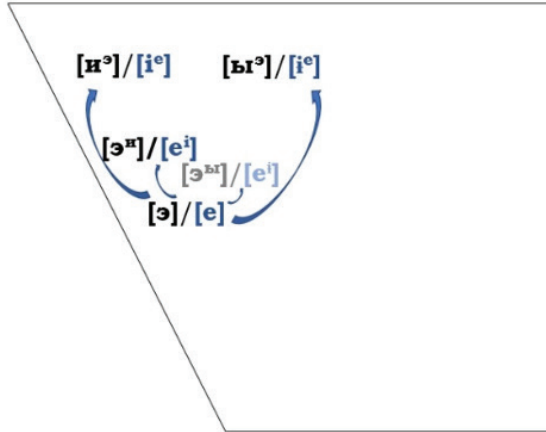
Diğer artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra [э]/[e]'nin varlığı alıntı sözcükleri işaret eder. Rusçaya yeni geçmiş bu sözcüklerde kaynak dilin sesbilimsel özelliklerini koruma eğilimini görmek mümkündür, dolayısıyla bu sözcüklerde zayıf konumlarda [э]/[e] nitel daralmadan ziyade nicel daralma geçirerek [э^ɐ]/[e^ɨ] olarak sesletilir. Örneğin, комп'ютер/komp'yuter → комп'ют[э^ɐ]р/komp'yut[e^ɨ]r, бутербр'од/buterbr'od → бут[э^ɐ]рбр'од/but[e^ɨ]rbr'od, детект'ив/ detekt'iv → д[э^ɐ]т[э^ɐ]кт'ив/ d[e^ɨ]t[e^ɨ]kt'iv, терь'ер/ter'yer → т[э^ɐ]рь'ер/t[e^ɨ]ri'yer, атель'е/atel'ye → ат[э^ɐ]ль'е/at[e^ɨ]l'ye, рейтер/reyster → рейт[э^ɐ]р/reyt[e^ɨ]r, декор'ация/dekor'atsiya → д[э^ɐ]кор'ация/d[e^ɨ]kor'atsiya, деклам'ация/deklam'atsiya → д[э^ɐ]клам'ация/d[e^ɨ]klam'atsiya, девальв'ация/devolv'atsiya → д[э^ɐ]вальв'ация/d[e^ɨ]volv'atsiya, де-ф'акто/de-f'akto → д[э^ɐ]-ф'акто/d[e^ɨ]-f'akto v.d. Sözcük başında rastlanan [э]/[e] sesbirimi yine alıntı sözcükleri işaret eder. Sözcük başında zayıf konumda bulunan [э]/[e]'nin sesletimi ölçünlü Rusçada iki sesletim şekli kabul görür. Sözcük başında zayıf konumlarda [э]/[e] ya [э^ɐ]/[e^ɨ] şeklinde ya da [и^ɐ]/[i^ɨ] şeklinde sesletilir. Birinci şekil daha çok Sankt-Petersburg ağzına özgüken, ikinci şekil daha çok Moskova sesbilim geleneğini işaret eder. Örneğin, экр'ан/ ekr'an, эт'аж/et'aj, экз'амен/ ekz'amen, экипир'овка/ekipir'ovka, этаж'ерка/etaj'erka gibi sözcüklerde zayıf konumda bulunan [э]/[e] sesbirimi Sankt-Petersburglular tarafından sırasıyla [э^ɐ]кр'ан/[e^ɨ]kr'an, [э^ɐ]т'аж/[e^ɨ]t'aj, [э^ɐ]кз'амен/[e^ɨ]kz'amen, [э^ɐ]кипир'овка/[e^ɨ]kipir'ovka, [э^ɐ]таж'ерка/[e^ɨ]taj'erka şeklinde sesletilirken, aynı sözcükler Moskovalılar tarafından [и^ɐ]кр'ан/[i^ɨ]kr'an, [и^ɐ]т'аж/ [i^ɨ]t'aj, [и^ɐ]кз'амен/[i^ɨ]kz'amen, [и^ɐ]кипир'овка/[i^ɨ]kipir'ovka, [и^ɐ]таж'ерка/[i^ɨ]taj'erka şeklinde sesletilir. Her ne kadar [э]/[e]'nin sesletimi konusunda Sankt-Petersburg ağzı kabul görse de ölçünlü sesletim standartları daha çok Moskova ağzı örnek alınarak belirlenmektedir.

Damaksillaşmış ünsüzlerden sonra /ə/-/e/ sesbirimi aşağıdaki gibi daralma süreci geçirir.

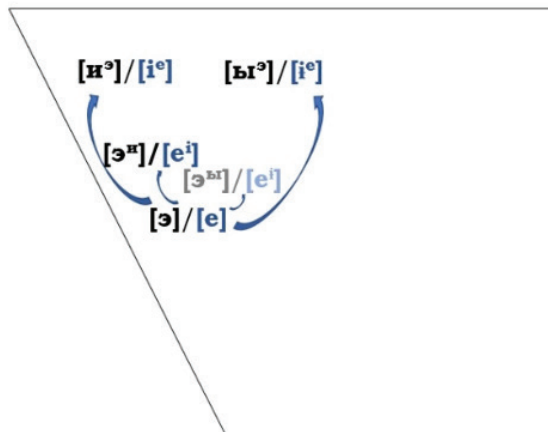
	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
д'ело/d(y→)'elo	д[ə]ло/d(y→)l[e]lo	-	-
весн'а/v(y→)esn'a	-	в[и]сн'а/v(y→)i]sn'a	-
черт'а/çert'a	-	ч[и]рт'а/ç[i]rt'a	-
дерев'янный/ d(y→)er(y→)ev'anııy	-	дер[и]в'янный/ d(y→)er(y→)i]v'anııy	д[ь]рев'янный/ d(y→)i]r(y→)ev'anııy
тр'епет/tr(y→)'ep(y→)et	-	-	тр'еп[ь]т/tr(y→)'ep(y→)i]t

Görüldüğü gibi, Rusçada damaksillaşmış ünsüzlerden sonra /ə/-/e/ sesbirimi düzenli olarak 1. zayıf konumda düz ön yüksek [и]/[i]’ye, 2. zayıf konumda ise düz yarı dar ortadil olan [ь]/[ı]’ye daralır. Eşsiz artdamaksillaşmış ünsüzlerden sonra ise 1. ve 2. zayıf konumlarda düzenli olarak düz yüksek ortadil olan [ы³]/[i³]’ya, düzensiz olarak [э³]/[e³]’ye daralır. Sözcük başında zayıf konumlarda ise /ə/-/e/ sesbiriminin iki değişkesi kabul görür: [э³]/[e³] ve [и³]/[i³].

/ə/-/e/ Sesbiriminin Damaksillaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması

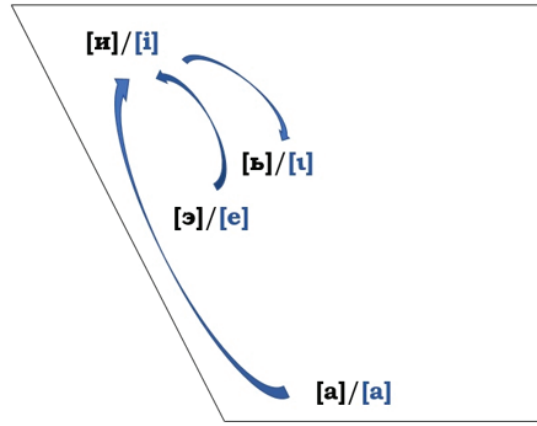

/ə/-/e/ Sesbiriminin Sözcük Başında ve Eşsiz Artdamaksillaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması

/ə/-/e/ ve */a/-/a/* sesbirimleri damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. ve 2. zayıf konumlarında aynı değişkelere sahiptir. */ə/-/e/* ve */a/-/a/* sesbirimlerinin zayıf konumlarda aynı değişkelere sahip olması ölçünlü Rusçada i-ahenkli sesletim geleneği (Rus. иканье) oluşturur.

***/ə/-/e/* ve */a/-/a/* Sesbirimlerinin Damaksıllaşmış Ünsüzlerden Sonra Daralması**

Özetleyecek olursak çağdaş ölçünlü Rusçada orta ve alçak ünlülerin zayıf konumlarda nitel daralma sonucunda a- ve i-ahenkli iki sesletim geleneğinin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu sesletim gelenekleri ölçünlü Rusça için ekol belirlenen Moskova ağızına özgün özelliklerdir. Ancak Rusya'nın farklı bölgelerinde farklı ağızlara rastlamak mümkündür ve bölgesel ağızlarda daralma sonucunda farklı değişkelerle karşılaşılabilir. Örneğin, kuzey ağızlarını temsil eden Vologda, Kostroma, İvanovo, Velikiy Novgorod gibi şehirlerde ve yakın bölgelerde [o]/[o] sesbiriminin zayıf konumlarında, özellikle 1. zayıf konumda, sadece nicel daralma söz konusudur. Bunun sayesinde bu ağızlarda o-ahenkli (Rus. оканье) sesletim geleneği oluşmuştur (Avanesov 92; Enguehard 115; Knyazev ve Pojaritskaya 313). Diğer bir örnek, Tula bölgesine özgü Tula ağızında ya-ahenkli (Rus. яканье) sesletim geleneği söz konusudur. Ya-ahenkli (Rus. яканье) sesletim geleneği [a]/[a] sesbiriminin damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. zayıf konumda yine sadece nicel daralmanın sonucunda oluşmaktadır (Avanesov 92; Enguehard 116). Ya-ahenkli sesletime ayrıca Orlov ve Kaluga bölgelerinde de sıkça rastlanmaktadır.

***/y/-/u/* Sesbiriminin Daralması**

Rusçada zayıf konumda rastlanan tek yuvarlak ünlü */y/-/u/*'dur. Bu konumlarda özelliklerini koruma eğiliminde olan */y/-/u/* daralmayı nicel yönden geçirir. Zayıf konumlarda oldukça gevşek sesletilen */y/-/u/* güçlü konumda bulunan temel karşılığıyla kıyaslandığında neredeyse iki kat daha kısadır, yaklaşık 86 ms 1. zayıf konumda ve 70 ms 2. zayıf konumda (Matuseviç 110).

Artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra veya sözcük başında 1. zayıf konumda /y/-/u/ vurgulu konuma kıyasla daha gevşek, daha açık ve daha az yuvarlak şekilde sesletilir. Ayrıca eklemleme hareketinde de değişiklik görülür: dil palası hafif geriye çekilir, böylelikle /y/-/u/'nun odağı²⁰ da geriye kayar. Elbette bu durum sesbilimsel çevreye bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Tüm artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 2. zayıf konumda /y/-/u/ 1. zayıf konuma kıyasla daha da gevşek, daha da açık ve daha da az yuvarlak şekilde sesletilir. Eklemleme daha geride gerçekleşir. Her ne kadar 2. zayıf konumda /y/-/u/ yuvarlak özelliğinden ödün verse de ünlü hala yuvarlaktır, yani yuvarlak özelliği tümüyle yok olmaz. Burada da sesbilimsel çevrenin büyük önem taşıdığını belirtmekte fayda vardır, çünkü konuşma esnasında bir sesin çözülme aşaması (Rus. рекурсия; İng. release stage) bir sonraki sesin hazırlık aşamasıyla (Rus. экскурсия İng. approach stage) örtüşebilmektedir, hatta çoğu zaman örtüşmektedir, bundan dolayı sesler bir birbirine uyum sağlama sırasında belli sesbilimsel özellikleri kazanabildikleri gibi belli sesbilimsel özelliklerini kaybedebilirler de.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
уз'ор/uz'or	-	[y]з'op/[u]z'or	-
сут'улый/sut'uily	сут[у]лый/sut[u]ily	с[у]т'улый/s[u]t'uily	-
глупов'ат/glupov'at	-	-	гл[у]пов'ат/gl[u]pov'at
пр'опуск/prop'usk	-	-	пр'оп[у]ск/pr'op[u]sk

Damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 1. zayıf konumda /y/-/u/'nun eklemlemesinde değişiklikler görülür, öyle ki damaksıllaşmanın temelinde dil ortasının sert damağa doğru yükselmesi ve herhangi damaksıllaşmış bir ünsüzün çözülmesiyle ardından gelen /y/-/u/'nun hazırlık aşamasıyla örtüşmesi sonucunda /y/-/u/'nun odağı öne ve yukarı doğru kayar. Böylelikle arka yüksek /y/-/u/ orta yüksek kısa [·y·]/[ü]'ya dönüşmektedir. Damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra 2. zayıf konumda /y/-/u/ aynı değişikliklere uğrar ancak daha da kısa sesletilir, örneğin:

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
лют'ый/l(y→)ut'iy	-	л[·y·]т'ый/l(y→)[ü]t'iy	-
бюр'о/b(y→)ur'o	-	б[·y·]р'о/b(y→)[ü]r'o	-
иллюмин'ация/ ill(y→)um'in'atsiya	-	-	илл[·y·]мин'ация/ ill(y→)[ü]m'in'atsiya
б'атюшка/b'at(y→)uşka	-	-	б'ат[·y·]шка/b'at(y→)[ü]şka

20 Burada ünlü oluşum bölgesi için odak sözcüğünü kullanma nedeni metni daha anlaşılır kılmaktır.

/и/-/i/(/ы/-/ı/)/ Sesbiriminin Daralması

/и/-/i/ sesbirimine Rusçada artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra rastlanmaz. Rusçada /и/-/i/’ye sadece sözcük başında ya da damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra rastlanır. Artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra ise hem güçlü hem zayıf konumlarda /и/-/i/’nin artdamaksıl değişkesi olan /ы/-/ı/ kullanılır. Zayıf konumlarda /и/-/i/’de nicel daralma görülür. Sözcük başında /и/-/i/ 1. ve 2. zayıf konumlarda gevşek ve oldukça kısa sesletilir, öyle ki güçlü konumda /и/-/i/’nin yaklaşık süresi 140 ms iken, zayıf konumlarda ünlünün sesletim süresi iki kat daha kısadır, 70 ms’dir (Matuseviç 113).

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
игр’а/igr’a	-	[и]гр’а/[i]gr’a	-
испыт’ать/ispit’at’	-	-	[и]спыт’ать/[i]spit’at’

Damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra /и/-/i/ sesbirimi 1. zayıf konumda sözcük başındaki konumuna kıyasla daha kapalı olarak sesletilir. Eğer /и/-/i/’den sonra da damaksıllaşmış ünsüz bulunursa ünlü daha da kapalı bir hal alır. 1. zayıf konumda [и]/[i]’nin sesletim süresi 70 ms’dir, yani güçlü konumdakinin yarı uzunluğundadır (Matuseviç 113).

2. zayıf konumda /и/-/i/ sesbirimi çok gevşek ve belirsiz düz ön yarı yüksek [ы]/[ı] daralır. Ancak sözcük sonunda zayıf konumda bulunan /и/-/i/ bireysel diksiyon ve sesletim özelliklere bağlı olarak iki şekilde sesletilebilir. Titiz ve dikkatli sesletimde [и]/[i] olarak daralırken, hızlı ve dikkatsiz sesletimlerde ise [ы]/[ı]’ye kadar daralabilir.

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
милли’он/mill’i’on	-	милл[и]’он/mill’[i]’on	м[и]лли’он/m’[i]ll’i’on
син’ички/sin’ički	син[’и]чки/sin’[i]čki	с[и]н’ички/s’[i]n’ički	син’ичк[ы]/sin’ičk[ı]

Rusçada /ы/-/ı/ sesbirimine sadece artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra rastlanır, damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra hiçbir zaman rastlanmaz. Aynı şekilde sözcük başındaki konumda da Slav kökenli sözcüklerde rastlanmaz, rastlandığı durumlar alıntı sözcükleri işaret eder. Zayıf konumlarda /ы/-/ı/ nicel daralma geçirir, yani sesletim süreci büyük oranda kısılır, öyle ki güçlü konumdaki 120 ms’den 1. zayıf konumda 85 ms’ye, 2. zayıf konumda ise 70 ms’ye kadar azalır. Zayıf konumlarda her ne kadar formant değerlerinde önemli değişiklikler görülmesine de /ы/-/ı/ gevşek, açık ve geriye çekilmiş olarak sesletilir (Matuseviç 113).

	Güçlü konum	1. zayıf konum (1. derece daralma)	2. zayıf konum (2. derece daralma)
сыр'ок/sır'ok	-	с[ы]р'ок/s[i]r'ok	-
бытов'ой/bitov'oy	-	-	б[ы]тов'ой/b[i]tov'oy

Yabancı Dil Olarak Rusçada Daralma Sürecinin Anlatımı ve Sessel Becerilerin Edinimi

Yabancı dil öğretiminde sesel becerilerin edinimi en zorlu süreçlerden biridir. Bu anlamda yabancı dil olarak Rusçanın sesel becerilerinin edinimi bir istisna değildir. Zorluğun temel sebepleri dillerin farklı sesel yapıları ve yabancı dil öğreniminin çoğu zaman insanların fizyolojik gelişimlerini tamamladıkları döneme rast gelmesidir.

Türkçeye kıyasla oldukça farklı sesel ve bürünsel özelliklere sahip olan Rusçanın sesel becerilerin edinimi sırasında daralma belki de en zor konulardan biridir. Daralma konusuna giriş ünlülerin vurguya bağlı olarak güçlü ve zayıf konumlarını belirleme süreciyle başlar. Ancak bu aşamada bile yabancı dil olarak Rusçayı öğrenenler büyük bir zorlukla karşılaşır, çünkü Rusçada vurgu sabit değildir, yani vurgu sözcüğün herhangi bir sesleminde olabilir. Vurgu sabit olmadığı gibi aynı sözcüğün çekimi sırasında bile değişkenlik gösterebilir, yani bir biçimbirimden diğer biçimbirime geçebilir, örneğin: *молод'а-м'олоды/molod'a-m'olodi*, *продан'а-пр'оданы/prodan'a-pr'odani*, *голубу-голуб'еү/g'olubi-golub'ey*, *парус-парус'а/p'arus-parus'a*, *зме'я-зм'еу/zm'eya-zm'ei* v.d. Hatta çekim veya türetim sırasında aynı biçimbirim sınırları içinde bir heceden başka bir heceye kayarak değişkenlik gösterebilir, örneğin: *д'ерево-дер'евья/d'er'evodjer'evya*. Ayrıca geleneksel olarak vurgunun yazılı dile yansımaması sabit vurguya sahip olan dil konuşanlar için konuyu daha da zorlaştırmaktadır (Şahin, *Slojnosti russkogo vokalizma* 1514). Türkçe, bazı istisnai durumlar dışında, son seslem vurgulu bir dildir, yani sabit vurgulu diller sınıfına girer (Özsoy 57). Böylelikle ana dili Türkçe olanlar için Rusça sesel becerilerinin edinimi sırasında bu özelliğe mutlaka dikkat edilmeli ve sözcükteki farklı seslemleri vurgulayabilme becerisine yönelik alıştırmalar yoğun olarak yapılmalıdır.

Daralma konusunu doğrudan etkileyen bir diğer husus vurgunun doğasıdır. Rusçada hem dinamik hem nicel özelliklere sahip sözcük vurgusu Türkçedeki melodik ve dinamik vurgudan oldukça farklıdır. Öyle ki Rusçada vurgulanan seslemin sesletimi sırasında konuşma aygıtı çok güçlü bir şekilde gerilir ve vurgunun dinamik özelliği bu gerginlik sayesinde kazanılır. Bunun yanı sıra Rusçada vurgulanan seslem mutlaka daha uzun olarak sesletilir. Ancak Türkçede vurgunun nicel özelliği aynı öneme sahip değildir, hatta vurgusuz seslemler vurgulu seslemden daha uzun sesletilebilir (Kononov 59). Diğer önemli farklılık Türkçede sözcük vurgusunun, yukarıda da belirtildiği gibi, melodik özelliğidir, yani vurgulanan seslem ton değişikliğiyle farklılaştırılır. Bundan

dolayı Türkçede vurgu sırasında konuşma aygıtının gerginliği Rusçadaki olan öneme sahip değildir ve aynı güçte yapılmaz. Ancak daralma süreci için vurgulu seslemin çok gergin sesletimi büyük önem taşır, çünkü bir sözcüğe ayrılan enerjinin çoğunun vurgulu seslemede harcanması doğal olarak vurgusuz seslemleri zayıflatır ve ister istemez daralmaya götürür (Zinder 181). Dolayısıyla vurgulanan seslemleri gergin konuşma aygıtıyla seslendirme alışkanlığı Rusça öğrenimi sırasında ve özellikle daralmaya bağlı olan sessel değişimleri doğru seslendirmede büyük bir önem taşır.

Rusçadaki daralma konusunun anlatımı sırasında Türkçede de görünen aynı süreci örnek göstererek anlatılması öğrencilerde konuya dair bilişsel zeminin oluşturulmasında oldukça faydalıdır (Ergenç ve Bekar Uzun 280; Özsoy 113). Zira bilişsel olarak öğrenilen bilgiler uygulama düzeyinde becerilerinin gelişimini olumlu olarak etkilemektedir (Vygotskiy 510).

Daralma konusu, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, sadece konumsal bir süreç değildir, aynı anda birleşimsel bir olaydır, yani sesbilimsel bağlam daralma neticesinde ortaya çıkan değişimler bakımından belirleyici bir durumdur. Türkçede ünsüzler çıkış biçimlerine, çıkış yerlerine ve ötümlülük özelliklerine göre sınıflandırılır (Ergenç ve Bekar Uzun 123). Ancak Rusçada ünsüzler bu üç kistasın yanı sıra damaksillaşma bakımından da sınıflandırılmaktadır, yani Rusçada ünsüzlerin damaksillaşmış/artdamaksillaşmış özellikleri anlam ayırt edici niteliktedir. Ünsüzlerin damaksillaşma özelliği anlam ayırt edici olduğu kadar ona komşu olan ünlünün özelliğini belirleme ve dolayısıyla bu ünlüden türeyecek değişkeyi de belirleme niteliğindedir. Böylelikle, ana dili Türkçe olan öğrencilerde daralma konusu işlenirken, ünsüzlerin damaksillaşmış/artdamaksillaşmış özellikleri konusunda hem kuramsal bilgilerin hem uygulamalı becerilerin tamamlanmış olması önemlidir.

Rusçada daralma neticesinde bazı ünlülerin aynı değişimlere (seslere) daralması, örneğin: /a/-/a/ ve /o/-/o/'nun her ikisinin de 1. zayıf konumda [л]/[л]'da, 2. zayıf konumda ise [ь]/[э]'de kesişmesi öğrencilerde karışıklığa neden olabilmektedir. Ancak daralmanın, dillerde görülen çoğu sesbilimsel süreçlerinde olduğu gibi, "en az çaba yavaşının" (Aksan 49) doğrultusunda işlediği anlatımı bu karışıklıkları ortadan kaldırmaktadır.

Sessel becerilerin oluşturulması sırasında Rusçadaki daralmanın iki kademeli doğasına dikkat edilmesi ve uygulama düzeyinde bu konuya yönelik gerekli alıştırmaların özenle yapılması önemlidir.

Özet olarak, ana dili Türkçe olan öğrencilere yönelik yabancı dil olarak Rusça öğretimi sürecinde daralma konusunun anlatımında ve buna bağlı olarak becerilerin edinimi sırasında aşağıda sıralanan hususlara dikkat edilmesi önemlidir: sözcükte farklı seslemleri vurgulayabilme becerisine, vurgulanan seslemin sesletimi sırasında konuşma aygıtını güçlü bir şekilde gerebilme becerisine, damaksillaşmış/artdamaksillaşmış ünsüzleri ayırma ve sesletebilme becerisine, daralmanın iki kademeli olarak sesletimi becerisinin edinimine.

Sonuç

Ruşçada ünlüler dizgesinde görülen daralmanın iki kademeli doğası en önemli özelliklerden biridir. Daralmanın sesbilimsel bağlama göre farklılık göstermesi mühim niteliklerinden bir diğeridir. Bununla beraber daralma süreci farklı grup ünlülerde farklı nitelikte görülmektedir; alçak ve orta ünlülerde nitel daralma görülürken, yüksek ünlülerde nicel daralma söz konusudur. Daralma sürecinde ünlülerin sessel özellikleri önem teşkil etmektedir, zira Rusçada daralma sürecinden en fazla etkilenen ünlüler /a/-/a/ ve /o/-/o/’dur. Rusçanın en geniş ünlüsü olan /a/-/a/ daralma neticesinde artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra geniş ünlüden orta ünlüye kadar daralır, damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra ise dar ünlüye dönüşür. Yuvarlak orta arkadil ünlüsü olan /o/-/o/ daralma neticesinde hem yuvarlak özelliğini kaybeder hem de arka konumundan orta konuma doğru kayar. Düz orta öndil ünlüsü olan /ə/-/e/ daralma sonucunda dar ünlüye dönüşür. Nicel bakımdan daralan /ı/-/i/(/ы/-/i/) zayıf konumlarda nitel özelliklerini koruyarak iki kat kısa sesletilir. Sesletim sürecinin azalması konumla doğrudan orantılıdır, ünlünün konumu zayıflayınca sesletim süresi azalır. Öyle ki bir ünlünün 1. zayıf konumda sesletim süresi 2. zayıf konuma kıyasla daimî daha uzundur. Daralma sürecinden en az etkilenen /y/-/u/ ünlüsü zayıf konumlarda dahi yuvarlak dar arkadil ünlüsü olarak sesletilir.

Ruşçada görülen daralmanın en büyük özelliğinden bir diğeri ünlülerin aynı değişkelere daralmasıdır; artdamaksıllaşmış ünsüzlerden sonra hem /a/-/a/ hem /o/-/o/ 1. zayıf konumda düz yarı orta yarı arkadil [л]/[л]’ya, 2. zayıf konumda ise düz orta ortadil [ɔ]/[ə]’ya daralır. Bu durum Rusçaya a-ahenkli sesletim olarak yansır. Benzer durum /a/-/a/, /ə/-/e/ ve [ı]/[i] ünlülerinde görülmektedir; damaksıllaşmış ünsüzlerden sonra belirtilen ünlüler 1. zayıf konumda düz dar öndil [ı]/[i]’ye, 2. zayıf konumda ise düz yarı dar ortadil [ɔ]/[ɔ]’ya daralır. Bu özellik Rusçada i-ahenkli sesletime neden olmaktadır. Özetle Rusçada güçlü konumda varlık gösteren /a/-/a/, /o/-/o/, /y/-/u/, /ə/-/e/ ve /ı/-/i/(/ы/-/i/) ünlüleri 1. derece daralma sonucunda ayırıcı özelliklerinden bazılarını kaybederek [л]/[л], [ı]/[i], [ы]/[i] ve [y]/[u] gibi dört ünlüye, 2. derece daralma neticesinde ayırıcı özelliklerini büyük oranda kaybederek [ɔ]/[ə], [ɔ]/[ɔ] ve [y]/[u] gibi üç ünlüye daralır.

Kaynakça

- Akişina, Alla A. ve Svetlana A. Baranovskaya S.A. *Russkaya fonetika*. Moskva: Russkiy yazık, 1980.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK, 1990.
- Avanesov, Ruben İ. *Sovremennoye literaturnoye proiznoşeniye*. Moskva: Prosveşçeniye, 1984.
- Barnes, Jonathan. *Phonetics and Phonology in Russian Unstressed Vowel Reduction: A study in hyperarticulation*. Boston: Boston University, 2007. Web. 27 Aralık 2019.

- Bondarko, Liya V., Lyudmila A. Verbirskaya ve Mirra V. Gordina. *Osnovi obşçey fonetiki*. Moskva-S-Peterburg: Akademiya, 2004.
- Çerņişev, V. *Zakoni i pravila russkogo proiznoşeniya. Zvuki. Formi. Udareniye*. S-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii nauk, 1908.
- Enguehard, Guillaume. "A thought on the form and the substance of Russian vowel reduction." *Advances in formal Slavic linguistics*. Berlin: Language Science Press, 2016. 109-125.
- Ergenç, İclal ve Pınar Bekar Uzun. *Türkçenin Ses Dizgesi*. Ankara: Seçkin, 2017.
- İosad, Pavel. "Vowel reduction in Russian: No phonetics in phonology." *Journal of Linguistics* 48 (3) (2012): 521-571.
- Jaworski, Sylwester. "Phonetic and Phonological Vowel Reduction in Russian." *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 46 (1) (2010): 51-68.
- Karaağaç, Gülay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK, 2013.
- Knyazev, Sergey V. ve Sofya K. Pojaritskaya. *Sovremenniy russkiy yazık. Fonetika*. Moskva: Yurayt, 2017.
- Kononov, Andrey N. *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*. Moskva-Leningrad: AN SSSR, 1956.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK, 2010.
- Kozirev, İvan S. ve Larisa P. Demidenko. *Sovremenniy russkiy yazık. Fonetika. Orfoepiya*. Minsk: Vışşaya şkola, 1981.
- Lyubimova, Nina A. *Lingvistişeskiye osnovi obuçeniya artikulyatsii russkih zvukov*. Moskva: Russkiy yazık kursı, 2011.
- Matuseviç, Margarita İ. *Sovremenniy russkiy yazık. Fonetika*. Moskva: Prosveşçeniye, 1976.
- Matveyeva, Tatyana V. *Polniy slovar lingvistişeskih terminov*. Rostov-na-Donu: Feniks, 2010.
- Özsoy, A. Sumru. *Türkçe'nin Yapısı-I. Sesbilim*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2004.
- Panteleyev, Andrey F., Yelena V. Şeyko ve Natalya A. Belik. *Sovremenniy russkiy yazık. Fonetika. Fonologiya. Grafika. Orfografiya*. Moskva: RIOR: İNFRA-M, 2017.
- Pullum, K. Geoffrey ve William A. Ladusaw. *Phonetic Symbol Guide*. 2nd ed. Chicago and London: University of Chicago Press, 1996.
- Şahin, Zulfiya. *Ruşçanın Ses Dizgesi. Kuramsal Zemin*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.
- . "Slojnosti russkogo vokalizma. Redurtsiya glasnih: Opit tyurkoyaziçnoy auditorii." *Russkoye slovo v mnogoyaziçnom mire: Materialı XIV Kongressa MAPRYAL*. Ed. N.A. Bojenkova, S.V. Vyatkina ve N.İ. Kluşina. S-Petersburg: MAPRYAL, 2019. 1513-1516.
- Şçerba, Lev V. *İzbranniye raboti po russkomu yazıku*. Moskva: Aspekt Press, 2007.
- Vigotskiy, Lev S. *Psihologiya iskusstva*. Moskva: Ripolk-Klassik, 2018.
- Zinder, Lev R. *Obşşaya fonetika*. Moskva: Vışşaya şkola, 1979.